

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 1 (P2)

PUDUNGWANA 2013

MEMORANDAMO

MATSHWAO: 80

Memorandamo ona o na le maqephe a 32.

TATAISO HO BATSHWAYI:

- Maemong ao motshwayi a fumanang mohlalobuwa a arabile dipotso tse ngata ho feta palo e behilweng, motshwayi a tshwaye feela karabo ya pele (mohlalobuwa ha a lokela ho araba mofuta e mmedi (mofuta wa potso e telele le ya mofuta wa dipotso tse kgutshwane) ya dipotso mofuteng o le mong wa sengolwa).
- Haeba mohlalobuwa a arabile dipotso ka bone ba tsona dithothokisong tseo a ithutileng tsona KAROLONG YA A, motshwayi a tshwaye feela dipotso tse pedi tsa pele.
- Haeba mohlalobuwa a arabile dipotso ka bobedi ba tsona dithothokisong tseo a sa ithutang tsona KAROLONG YA A (Potso ya 5 le ya 6), motshwayi a tshwaye potso e le nngwe feela e qalang.
- Haeba mohlalobuwa a arabile dipotso tse pedi tsa mofuta wa dipotso tse kgutshwane kapa a arabile tse pedi tsa mofuta wa dipotso tse telele KAROLONG YA B le ya C, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele ya bobedi. Athe ha a arabile dipotso ka bone ba tsona, motshwayi a tshwaye karabo ya pele ho karolo e nngwe le e nngwe, ha feela mohlalobuwa a arabile potso e le nngwe ya mofuta wa dipotso tse telele le e le nngwe ya mofuta wa dipotso tse kgutshwane.
- Maemong ao mohlalobuwa a nehelaneng ka dikarabo tse pedi, ya pele e fosahetse mme ya bobedi yona e nepahetse, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele e e latelang e be ho yona o seha mola ho habahanya karabo, mme a hlalose ka ho ngola polelo ena; **'Kgetho e fosahetseng'**.
- Haeba mopeleto o fosahetse hoo o amang moelelo, motshwayi a fosise karabo e jwalo, empa haeba mopeleto o sa ame moelelo, karabo e jwalo e tshwauwe e nepahetse.
- *Mofuta wa potso tse telele* (ya moqoqo): Ha bolelele ba moqoqo bo le ka tlase (kgutshwane) ho palo ya mantswe e behilweng, motshwayi a se behe kotlo hobane mohlalobuwa o se a ntse a ipehile ka mosing. Athe haeba moqoqo o le molelele haholo, motshwayi a tshwaye ho feta moedi wa palo ya mantswe a behilweng ka mantswe a 5, mme a se tswelle pele ho tshwaya karolo e latelang. A sehe feela mola ho fihla moeding wa mantswe, a sehe o mong ho habahanya mantswe a sa balweng e be o ngola lentswe **'moedi'** ka hara masakana.
- *Mofuta wa dipotso tse kgutshwane*: Haeba mohlalobuwa a sa sebedisa matshwao a puo a supang qotso (di-a-bulwa le di-a-kwalwa) moo a lokelang ho qotsa, motshwayi a se behe kotlo.

KAROLO YA A: RUBRIKI YA HO LEKANYETSA POTSO E TELELE (YA MOQOQO) THOTHOKISONG

<p>RUBRIKI YA HO LEKANYETSA POTSO E TELELE (YA MOQOQO) BAKENG SA HO TSHWAYA THOTHOKISO PUO YA LAPENG MATSHWAO A 10</p>	<p>PUO Sebopeho, tlhophiso ya mehopollo le nehelano e nang le nehelatsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehloholo (potso) ya puo, setaele, sehalo, tseo a di sebedisitseng temeng.</p>	<p>Phihlello e babatsehlang -Sebopeho se na le kgokahano e babatsehlang. -Selelekela le qetelo di hlahisitswe ka tsela e babatsehlang. -Dintlha di bopilwe ka bohlae, mme di lebisa tlhahisong ya moelelo o toma, o kgodisang. -Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di suitsitse, mme di phehisa tlhahisong ya moelelo o kgahlisang ebile o nepahetse.</p>	<p>E kgabane -Sebopeho sa moqoqo wa hae se hlahisitswe ka bokgabane. -Selelekela le qetelo di hlahisitswe ka bokgabane, mme di paka kutlwisiso. -Mehopollo le dintlha di a tsamaela, mme di a hlalohanyeha. -Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di nepahetse mme di loketse sepheo. -Nehelano e entswe ka bokgabane.</p>	<p>Phihlello e ntle -Sebopeho sa moqoqo se a utlwisiseha, mme dintlha di behilwe ka tatellano. -Selelekela, qetelo le diratswana tse ding di hlophisitswe ka tsela e nang le momahano. -Dintlha di hlahisitswe ka tsela e ntle, mme di a utlwisiseha. -Tshebediso ya puo, sehalo le setaele boholo di hlahella di sebedisitswe ka tsela e nepahetseng.</p>	<p>Phihlello e mahareng -Ho na le bopaki bo seng bokae ba hore sebopeho sa moqoqo se latetswe ka tshwanelo. -Moqoqo o bontsha tlhophiso e mahareng, mme kgokahano ya ditemana moqoqong ke e mahareng. -Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di fihlella ditlhoko tsa motheho. -Popo ya diratswana boholo ke e nepahetseng.</p>	<p>Phihlello e fofo -Sebopeho se bontsha diphoso tsa moralo. -Nehelano ya dintlha ha e utlwahale, mme ha e a hlophiswa ka tsela e etsang tlhalohanyo. -Diphoso tsa tshebediso ya puo di totobetse. Sehalo le setaele di sebediswa ka tsela e fosahe-tseng, mme ha di a lokela sepheo sa ho ngola mofuta ona wa mosebetsi. -Popeho ya diratswana ke e fosahetseng.</p>	<p>Karolwana feela -Sebopeho ha se a ralwa ka tshwanelo, mme se nyotobetsa moelelo wa seo a lekang ho se bua. -Diphoso tsa tshebediso ya puo le ya setaele di a sitisa, mme e nyotobetsa moelelo ka hohlehohle. -Sehala le setaele di sebedisitswe ka tsela e fosahetseng, mme ha di a lokela sepheo. -Popo ya diratswana ke e fosahetseng.</p>	<p>Ha ho phihlello. -Ha ho bopaki bo lekaneng bo bontshang hore moqoqo o ngotswe ho ipapisitswe le sebopeho. -Nehelano ha e bontshe hore o utlwisisa potso. -Dintlha di hlahiswa ka tsela e fokolang hahalo, mme ditaba tsa hae ha di hlalohanyeha le letho. -Tshebediso ya puo, e a fokola, setaele le sehala di fosahetse, mme diratswana le kgokahano ha di yo.</p>
<p>DIKAHARE Kutlwisiso ya potso, botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), Kutlwahalo le netefatso (tiisetso) ya thothokiso ka mabaka.</p>		<p>Kgato ya 7 80–100%</p>	<p>Kgato ya 6 70–79%</p>	<p>Kgato ya 5 60–69%</p>	<p>Kgato ya 4 50–59%</p>	<p>Kgato ya 3 40–49%</p>	<p>Kgato ya 2 30–39%</p>	<p>Kgato ya 1 0–29%</p>
<p>-O bontsha kutlwisiso e tebileng ya potso, mme dintlha tsohle di utullutswe ka botlalo le ka boqhetseke. -O arabela potso ka botlalo le ka tsela e babatsehlang. -O hlahisa dintlha tsa hae ka tsela e babatsehlang le ho di tshhehisa ka mehlala e fapaneng e hlahang thothokisong. -O bontsha kutlwisiso e tebileng le e babatsehlang ya sengolwa sa mofuta ona mmoho le sa thothokiso.</p>	<p>Kgato ya 7 Phihlello e babatsehlang 80–100%</p>	<p>8–10</p>	<p>7–7½</p>	<p>6–6½</p>				

DIKAHARE		Kgato ya 7	Kgato ya 6	Kgato ya 5	Kgato ya 4	Kgato ya 3	Kgato ya 2	Kgato ya 1
<p>-O bontsha kutlwisiso e tebileng ya potso ka tsela e kgabane, mme dintlha tsohle di utullutswe ka botlalo.</p> <p>-O araba potso ka botlalo le ka tsela e babatsehang.</p> <p>-O nehelana ka dintlha tse utlwalang tsa mefuta e fapaneng, mme o di tshhetsa ka tshwanelo ho hlaha thothokisong.</p> <p>-O bontsha kutlwisiso e babatsehang ya mofuta ona wa sengolwa, esita le ya thothokiso.</p>	<p>Kgato ya 6 E kgabane 70–79%</p>	7½–8½	7–8	6½–7½	6–7			
<p>-O bontsha kutlwisiso e tebileng mme o hlalosa potso hantle ka tsela e kgabane.</p> <p>-Dikarabo tsa hae di a utlwalala.</p> <p>-Tse ding tsa dintlha tseo di hlalositse di na le moko, leha e se dintlha kaofela tse tshheditsweng ka tshwanelo.</p> <p>-O bontsha kutlwisiso e ntle ya sengolwa le ya thothokiso.</p>	<p>Kgato ya 5 Phihlelo e ntle 60–69%</p>	7–8	6½–7½	6–7	5½–6½	5–6		
<p>-O bontsha kutlwisiso e mahareng ya potso leha a sa utulla dintlha tsohle ka botlalo.</p> <p>-Tse ding tsa dintlha di tshhetsa karabo ya hae ka tshwanelo.</p> <p>-Boholo ba tse ding tsa dintlha tsa hae di tshheditswe, leha bopaki e se bo kgodisang hakaalo.</p> <p>-O bontsha kutlwisiso e mahareng ya sengolwa le ya thothokiso.</p>	<p>Kgato ya 4 Phihlelo e mahareng 50–59%</p>		6–7	5½–6½	5–6	4½–5½	4–5	

<p>-O bontsha boiteko bo seng bokae ba ho araba potso. -O bontsha kutlwisiso e sa tebang hakaalo ya ho araba se botswang. -Dintlha tsa hae ha di kgodise hakaalo, mme tiisetso e a fokofokola ho tswa thothokisong. -O bontsha kutlwisiso e thekethekeselang ya mofuta wa sengolwa le ya thothokiso.</p>	<p>Kgato ya 3 Phihlelo e fofo 40–49%</p>			<p>5–6</p>	<p>4½–5½</p>	<p>4–5</p>	<p>3½–4½</p>	<p>3–4</p>
<p>DIKAHARE</p>		<p>Kgato ya 7</p>	<p>Kgato ya 6</p>	<p>Kgato ya 5</p>	<p>Kgato ya 4</p>	<p>Kgato ya 3</p>	<p>Kgato ya 2</p>	<p>Kgato ya 1</p>
<p>-Kutlwisiso ya hae ya potso e bonahala e fokola haholo. -O tsamaya a phetapheta dintlha, mme ka nako e nngwe o tswile lekoteng. -Dintlha tsa hae ha di bontshe kutlwisiso e tebileng, mme ha di tshhehetswe ho tswa thothokisong. -Kutlwisiso ya hae ya sengolwa le thothokiso ke tse fokolang haholo.</p>	<p>Kgato ya 2 Karolwana feela 30–39%</p>				<p>4–5</p>	<p>3½–4½</p>	<p>3–4</p>	<p>1–3½</p>
<p>-Karabo e bontsha e na le kamano le potso, empa ho thata ho utlwisisa seo a se hlalolang. -Leha karabo tsa hae di na le kamano e itseng le potso, dintlha tsa hae ha di utlwisisehe. -O etsa boiteko bo fokolang ba ho araba potso, empa dintlha tsa hae di hloka tshhehetso ho tswa thothokisong. -Kutlwisiso ya hae ke e fokolang haholo ya sengolwa mmoho le ya thothokiso.</p>	<p>Kgato ya 1 Ha ho phihlelo 0–29%</p>					<p>3–4</p>	<p>1–3½</p>	<p>0–3</p>

KAROLO YA A: DITHOTHOKISO

POTSO YA 1

Mahlomola a Afrika – T Leballo

DITAELO HO BATSHWAYI:

Motshwayi a bale nehelano ya mohlahlobuwa e lokelang ho hlahiswa sebopehong sa moqoqo. Moqoqo o lokela ho arabela potso e itshetlehileng thothokisong e hlahisitsweng. Motshwayi a tadime makgetha ana a mabedi a latelang ha a tshwaya moqoqo ona:

Dikahare

Dikahare di bontshe kutlwisiso ya potso; botebo ba tshekatsheko ya ditaba, kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya taba ka mabaka (a itshetlehileng thothokisong e botsitsweng).

Karabo e lokela ho hlahiswa sebopehong sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlahiswa ka tsela e supang kgokahano.

Bakeng sa dikahare motshwayi a tadime dintlha tse tla latela nehelanong ya mohlahlobuwa (ela hloko hore dintlha tsa mohlahlobuwa di ke ke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona).

Tshebediso ya Puo

Sebopeho, tlhophiso ya mehopolo le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehloohwana mmoho le puo, setaele le sehalo tse sebedisitsweng ka nepo temeng.

Dintlha tsa bonono tse fumanwang mona ke tsena (Dikahare):

Selelekela

Thothokiso ena ke kodiamalla/e hlalosang. Sethothokisi se ngola mofuta ona wa thothokiso e le ha se hlahisa/hlalosa ngongoreho ya sona ka tlikefetso ya basadi le masea hammoho le dintwa tse fetolang Maafrika baleleri.

Kgetho ya mantswa

- Thothokisong ena mantswa a kgethilwe ka bokgeleke bo makatsang hore a tle a kgohlele ha monatjana ditsebeng tsa mmadi. Sena re se bitsa ka hore ke ***mantswa makgohledi***:
- Molathothokisong wa 19 (***metwaitwai*** bakeng sa baleleri; ho feta mona re bona ka ho hlaka hore batho bana ba a lelera ha sethothokisi se sebedisa lentse ***'twaila'*** molathothokisong wa 22);
- Molathothokisong wa 23 sethothokisi se sebedisitse lentse ***phiphitha*** bakeng sa sekgakgatha, mme molathothokisong wa 24 se sebedisitse lentse ***masupi*** bakeng sa dithako/matlo a helehileng. Mantswa ana a kgohlela ha monate melathothokisong eo a hlahellang ho yona. Bohlokwa ke ho matlafatsa moelelo wa seo ho buuwang ka sona ka ho sebedisa mantswa a nang le sefutho haholo ho feta ha ho ne ho sebedisitse mantswa a tlwaelehileng.

- Re fumana **mabitsorarane/mabitsohokwa** melathothokisong ya 6 (masisapelo) le 17 (bomadimabe). Hona ho thusa ho fokotsa tshebediso ya mantswe a mangata le ho phahamisa lebelo la molathothokiso. Hape ho potlakisa morethetho wa molathothokiso. Mohlala: **masisapelo** bakeng sa **ho sisa ha pelo**; **bomadimabe** bakeng sa **ho ba le madi a mabe**.
- Melathothokisong ya 3 le 4 re fumana mantswe ana 'nswana' le 'bathwana', mme sena se bontsha ho hloka matla le qenehelo.

Karaburetso

Melathothokisong ya 1 ho isa ho wa 6 sethothokisi se sebedisitse **karaburetso ya kutlo** (Utlwang seboko sa Afrika ... Basadi ba lla tsa masisapelo dillo).

- Seboko sena seo sethothokisi se buang ka sona, e se eka re a se utlwa ditsebeng tsa rona. Bohlokwa ke ho bopela mmadi setshwantsho se hlakileng sa motho ya llang, ekasitana le hona ho qholotsa maikutlo a qenehelo/kgauho.
- Melathothokisong ya 7 ho isa ho 10 le 13 ho isa ho 16, re fumana **karaburetso ya pono**, moo sethothokisi se re bopelang setshwantsho seo ekang re a se bona hona jwale. Bohlokwa ke ho beha babadi tikolohong eo sethothokisi se buang ka yona ka ho e bopa ka mohopolong wa mmadi.

Molathothokisong wa 23 o re: 'Morao ba siile ditopo diphiphitha'. 'Ditopo' di sisimosa/nyarosa mmele ha bohloko, mme re bona hore sethothokisi se hoketse hape mona **karaburetso ya motsamao wa mmele**.

Mekgabisothothokiso

- Melathothokisong ya 7 (mmadithofa), 8 (Mmantshilontshilo), 9 (poho tse melala e thata), 10 (marole a masapo a thata), 19 (metwaitwai), 20 (bohloma o hlomolle) le 21 (bothuube ha e na tsatsa) re fumana **tshwantshiso/sereello/thehello le apronime**. Apronime ke ha ho rehellwa ntho ho ya ka diketso tsa yona.
- Melathothokisong ya 7, 9, 11 le 12 re fumana **kgonyetso** ya mantswe a latelang: 'tswele' bakeng sa 'letswele', 'poho' bakeng sa 'dipoho', 'tsweleng' bakeng sa 'letsweleng' le 'fubeng' bakeng sa 'sefubeng'. Bohlokwa ba kgonyetso ke ho fokotsa bolelele ba molathothokiso le ho eketsa lebatama, sefutho kapa sekgahla sa lentswe. Bohlokwa ba phetapheto ena melathothokisong ke ho toboketsa mohopolo o hlahiswang.
- Melathothokisong ya 1 le 3 mmoho 2 le 4 re fumana phetapheto ya mantswe e diehileng.
- Melathothokisong ya 1 le 2, 5 le 6, 7 le 8, 9 le 10, 11 le 12, 15 le 16, 17 le 18 mmoho le 23 le 24 re fumana **phetapheto ya sebopeho** kapa **phetapopeho**. Bohlokwa ba phetapheto ena ke ho fana ka morethetho thothokisong le ho toboketsa/sidilella/thasiselletsa/hatella/mamiella le ho matlafatsa mohopolo o hlahiswang.
- Melathothokisong ya 1 le 2, 3 le 4, 9 le 10, 19 le 20 mmoho le 23 le 24 re fumana **phetapheto ya mantswe e tsepameng/neheletsano/hlaahlela e qalang**. Bohlokwa ba phetapheto ena ke ho toboketsa/ sidilella/ thasiselletsa/ hatella/mamiella le ho matlafatsa mohopolo o hlahiswang kapa ho hokahanya melathothokiso.
- Melathothokisong ya 3 le 4 mmoho le 9 le 10 re fumana **phetapheto ya mantswe e tsepameng/neheletsano/hlaahlela e qetellang**. Bohlokwa ba phetapheto ena ke ho toboketsa/ sidilella/ thasiselletsa/ hatella/mamiella le ho matlafatsa mohopolo o hlahiswang kapa ho hokahanya melathothokiso.
- Melathothokisong ya 15 le 16 sethothokisi se sebedisitse **tatolano** ya mantswe ana 'mariha' le 'hlabula'. Tatolano mona e toboketsa botle ba Afrika – mariha kapa hlabula, Afrika e a boheha. Bohlokwa ba tatolano ke ho bapisa, mme ka hona e qatsohisa tshekamelo ya sethothokisi.

- Melathothokisong ya 9 le 10 sethohokisi se sebedisitse **mothipoloho** ka mantswe ana *poho* le *marole*. Se qadile ka ntho e kgolo 'poho' sa nto qetella ka e nyane e leng 'marole'.
- Melathothokisong ya 3 le 4 mmoho le 5 le 6 sethohokisi se sebedisitse **sehlohloho**. Se qadile ka ntho e nyane sa nto qetella ka e kgolo.
- Melathothokisong ya 11, 12, 17, 18, 23 le 24 re fumana **anastrofi**. Anastrofi ke tatellano e sa tlwaelehang ya mantswe, sepheo e le ho toboketsa seo ho buuwang ka sona.
- Melathothokisong ya 13–18 (temanathothokiso ya 3) re fumana **apostrofi**, moo sethohokisi se buang le Afrika eka ba a qoqa. Bohlokwa ba mokgabisopuo ona ke ho natefisa, ho matlafatsa moelelo le ho sidilella mohopolo o itseng thothokiso.
- Molathothokisong wa 17 le 18 re fumana **lebotsi**. Lebotsi ke potso e sa hlokgeng karabo. Bohlokwa ba tshebediso ya lebotsi thothokisong ke ha sethohokisi se bontsha ho makala kapa ho hlollwa.
- Temanathothokisong ya pele re fumana **raeme ya aabbcc**. Bohlokwa ba raeme ke ho fa thothokiso morethetho le ho natefisa thothokiso.

Kabo ya matshwao:

Motshwayi a bale karabo kaofela, mme a bontsha ka letshwao ($\sqrt{\quad}$) dintlheng karabong yohle, mme moo mohlahlobuwa a fositseng teng motshwayi a bontshe ka letshwao (**X**).

Ho elwe hloko hore nehelano e lokela ho hlaliswa sebopeleng sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlaliswa ka tsela e supang kgokahano.

Ha motshwayi a se a badile nehelano ya mohlahlobuwa, a abele mohlahlobuwa matshwao. Matshwao a ajwa ka ho sebedisa ruburiki e maqepheg a 3–5. Tekanyetso e etswa ka ho beha kapa ho bekga karabo ya mohlahlobuwa kgatong e itseng (ho tloha ho Kgato ya 1 ho isa ho Kgato ya 7) ruburiking.

Kgato e nngwe le e nngwe e na le tlhaloso, mme tlhaloso e itshetlehle makgetheng ana a mabedi e leng, **dikahare** le **tshebediso ya puo**. Motshwayi a ele hloko hore kgato eo a e kgethileng ha a lekanyetsa, tlhaloso ya yona e lokela ho tsamaelana le karabo ya mohlahlobuwa. Ha mohlahlobuwa a buile haholo ka dihloohwana tse pedi feela a sa ngola letho ka sehloohwana se seng, motshwayi a mo abele matshwao ho ya ka botebo ba karabo ya hae. Matshwao a bontshitswe qetellong ya kgato e nngwe le e nngwe.

Dikgutsufatso

Dik = Dikahare

P = Tshebediso ya puo

Kg = Kgato

Sekala sa tekanyetso

Qetellong motshwayi a abe matshwao ka ho sebedisa tataiso ena e latelang:

$$\left. \begin{array}{l} \text{Dik : Kg} \quad \underline{\quad\quad} \\ \text{P: Kg} \quad \underline{\quad\quad} \end{array} \right\} \text{Matshwao} = 10$$

[10]

POTSO YA 2**Re ka kgona – RN Phume**

- 2.1 Ke thothokiso e eletsang/rutang. ✓ (1)
- 2.2 Ke **sejura/kgefutsohare/molakgefutso**. ✓ Ho katla morethetho, ho lekalekanya moelelo wa se bolelwang ka pele ho sejura le o latelang sejura/ho qatsohisa lentswe le itseng/ho fokotsa bolelele ba molathothokiso. ✓

KAPA

Phetapheto ya mantswa/ya moelelo/ repitente le phetapheto ya sebopeho. Bohlokwa ke ho hokahanya melathothokiso eo/ho toboketsa mohopolo o hlahiswang/ho natefisa thothokiso.

KAPA

Molatswelli/molamotjetje/molapholletseni/enjambamente. Bohlokwa ba sebetsa sena ke ho fetisetsa mohopolo o jerweng ke mola o ka hodimo moleng o latelang le ho potlakisa morethetho wa thothokiso.

KAPA

Phetapheto e qalang/neheletsano/ hlaahlela e qalang. Bohlokwa ke ho hokahanya melathothokiso le ho natefisa. (2)

- 2.3 Ke pheteletso/mothofatso ✓ (1)

- 2.4 **Kganyetsano.** Sepheo ke ho lemosa babadi hore bohlole ba nako dintho tse mpe di a ratwa/babatswa ha tse ntle di nenwa/di sa thabelwe. ✓✓

Tatolano ya mantswa: *disathabelweng* le *dithabelwang* mmoho le *tsotwa* le *nenwa*: Sepheo ke ho sidilella mohopolo o jerweng ke mantswa ana a mabedi.

Phetapopeho/phetapheto ya sebopeho. Sepheo ke ho toboketsa mohopolo o jerweng ke melathothokiso eo.

Molatswelli/molamotjetje/molaphollatsi/enjambamente. Sepheo ke ho fetisetsa mohopolo o jerweng ke mola o ka hodimo moleng o latelang le ho potlakisa morethetho wa thothokiso. (2)

- 2.5 Ke maikutlo a ho ba sebete sa ho etsa eng kapa eng/maikutlo a hore ha o na le bokgoni bo matla o ka etsa ntho e nngwe le e nngwe/maikutlo a bonatla, boitshapo/ a bontshang hore ha o no hlolwa ke letho. ✓✓

[Mohopolo wa sehlooho ke wa maikutlo a ho se tshabe letho] (2)

- 2.6 Molaetsa wa thothokiso ke hore batho ba sebedisanang mmoho ka kutlwano ba ka fihlella tse ngata tse molemo, ha ba sa sebedisane ba ke ke ba fihlella tseo. √√

[Mohopolo wa sehlooho ke dintle tsa tshebedisano le bobbe ba ho se sebedisane hantle]

(2)
[10]

POTSO YA 3

Diteboho – PM Ramathe

- 3.1 Ke sonete.√ Letshwao ke la ho ba le mela e 14/Melarobedi e hanyetsanang le melatshela e e latelang/E thehilwe hodima kganyetsano/E kgaba ka kganyetsano/Melanne e meraro e phethelang ka molapedi/E kgaba ka morumo wa abab cdcd efef gg.√

[Tshwaya e le nngwe]

(2)

- 3.2 Ke molatswelli/pholletso/molamotjetje/enjambamente. Sepheo ke ho ntshetsa pele mohopolo o moleng wa 8 ho wa 9/ho potlakisa/akofisa morethetho wa thothokiso/ho tlamahanya melathothokiso. √√

(2)

- 3.3 Anastrofi. √ Ke ho qatsohisa mantswa a itseng le ho toboketsa mohopolo wa se bolelwang. √
[O sitwa ho ikoba le hoja a fumane mokoka le lebelo].

Hendiadise: ka tshebediso ya mantswa 'mokoka' le 'lebelo'. Ho sidilella/hatella/ho toboketsa mohopolo wa ntho e potlakang.

(2)

- 3.4 abab√. Ho fana ka morethetho/ho tlamahanya melathothokiso.√√

(2)

- 3.5 Re tshwanela ho leboha Modimo ka dintle tsohle tseo a re etsetsang tsona./Ho bohlokwa hore ha motho a se a fumane tseo a di kopileng ho Modimo a etse teboho./Batho ba lokela ho isa diteboho ho Modimo ba tlohele ho ya dingakeng. √√

(2)
[10]

POTSO YA 4

Setsokotsane – PM Ramathe

- 4.1 Ke kgonyetso/komelo/lehlaso.√

(1)

- 4.2 Poeletsamodumo/poeletsodumammoho/alithereishene. O matlafatsa seo sethothokisi se buang ka sona. √√

Mothofatso. Ho matlafatsa tshenyo e bakwang ke setsokotsane maphelong a batho.

(2)

- 4.3 Khakhafoni e hlahisitswe ka tshebediso ya mantswa '**kgobohelwa**' le '**kgalema**' a nang le modumo wa 'kg'. Bohlokwa ke ho fana ka mantswa a sefutho ho feta mantswa a tlwaelehileng/ho tiisa/hatella/ toboketsa/ sidilella/ thasiselletsa mohopolo wa seo a buwang ka sona/ho fa molathothokiso sefutho/sekgahla. √√ (2)
- 4.4 Karaburetso ya **pono** le ya **kutlo**. √ Ya pono e re bopela setshwantsho se hlakileng seo ho sona ekang re bona setsokotsane ha se pheula/febola dintho se di lahlela kwana, se bile se bolaya diphoofolo. Re bona le menyepetsi e keketlang mahlong a batho. Ya kutlo re utlwa seboko sa batho ba llang. √√ (3)
- 4.5 Mohopolo wa melathothokiso ya 6, 7, 8 le 12 ke hore dintwa/morusu o senya kgotso ya batho le diphoofolo, ho sale ho le hobe bophelong/se siya mathata/maima/tshenyo/koduwa/bodutu le tsharelo. √√
- (Mohlalobuwa a abelwe matshwao le ha a buile ka setsokotsane sa tlhaho hore se a senya.) (2) **[10]**

POTSO YA 5**Le kotutse lapeng leso – PTPK Maboea****DITAELO HO BATSHWAYI:**

Motshwayi a bale nehelano ya mohlalobuwa e lokelang ho hlahiswa sebopeleng sa moqoqo. Moqoqo o lokela ho arabela potso e itshetlehileng thothokisong e hlahisitsweng. Motshwayi a tadime makgetha ana a mabedi a latelang ha a tshwaya moqoqo ona:

Dikahare

Kutlwisiso ya potso; botebo ba tshekatsheko ya ditaba (sehlooho), kutlwahalo le nnetefatso (tiisetso) ya taba ka mabaka (a itshetlehileng thothokisong e botsitsweng). Bakeng sa dikahare motshwayi a tadime dintlha tse latelang nehelanong ya mohlalobuwa (ela hloko hore dintlha di ke ke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona):

Karabo e lokela ho hlahiswa sebopeleng sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlahiswa ka tsela e supang kgokahano.

Bakeng sa dikahare motshwayi a tadime dintlha tse tla latela nehelanong ya mohlalobuwa (ela hloko hore dintlha tsa mohlalobuwa di ke ke tsa behwa ka tatellano e hlahellang mona).

Tshebediso ya Puo

Sebopelo, tlhophiso ya mehopolo le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehlo tse sebedisitsweng ka nepo temeng.

Dintlha tsa bonono tse fumanwang mona ke tsena (Dikahare):**Selelekela:**

Thothokiso ena ke kodiama. Sethothokisi se ngola mofuta ona wa thothokiso e le ha se hlahisa maikutlo a sona ka bothata bo bakwang ke lefu.

Mekgabisothothokiso

- Melathothokisong ya 1 le 2, 4 le 5, le 12 le 13 re fumana **phetapheto ya sebopelo/phetapopelo**. Phetapheto ya sebopelo ke ha mela e mmedi e hlalamanang e bopilwe ka ditho tsa puo tse tshwanang kapa dinoko tse lekanang. Hona ho fana ka morethetho o monate thothokisong.
- Molathothokisong wa 3, 12 le 13 re fumana **karaburetso ya pono**. Hona ho re bopela setshwantsho se hlakileng sa seo sethokisis se buang ka tsona.
- Molathothokisong wa 15 re fumana **karaburetso ya motsamao wa mmele**. Hona ho re bopela setshwantsho se hlakileng sa seo sethokisis se buang ka tsona.
- Melathothokisong ya 1 le 2 (Dihwai), 4 le 5 (Lefu towe) mmoho le 12 le 13 (Wa siya) re fumana **phetapheto ya mantse e tsepameng/neheletsano/hlaahlela e qalang**. Bohlokwa ba yona ke ho toboketsa/thasiselletsana/hatella mohopolo le ho hokela melathothokiso.

- Melathothokisong ya 4 le 5 re fumana **phetapheto ya mantswe e qetellang/hlaahlela e qetellang**. Bohlokwa ba yona ke ho toboketsa/thasisellelsa/hatella mohopolo le ho hokela melathothokiso.
- Melathothokisong ya 13 le 17 (Wa siya) re fumana **phetapheto ya mantswe e diehileng**. Bohlokwa ba yona ke ho toboketsa/thasisellelsa/hatella mohopolo le ho hokela melathothokiso.
- Melathothokisong ya 6 le 7 re fumana **phetapheto ya mantswe e tshekallelseng** (kotulo). Bohlokwa ba yona ke ho thasisellelsa/toboketsa/hatella mohopolo o jerweng ke melathothokiso. Melathothokisong ya 4, 5 le 8 re fumana **lebotsi**. Lebotsi ke potso e sa hlokeng karabo. Bohlokwa ba tshebediso ya lebotsi thothokisong ke ha sethohokisi se bontsha ho makala/ho hlollwa.
- Melathothokisong ya 4 le 5 re fumana **sejura/kgefutsohare/molakgefutso**. Bohlokwa ba sejura ke ho katla morethetho, ho lekalekanya moelelo wa se bolelwang ka pele ho sejura le o latelang sejura/ho qatsohisa lentse le itseng/ho fokotsa bolelele ba molathothokiso.
- Melathothokisong ya 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19 le 21, re fumana **apostrofi**. Apostrofi ke ha sethohokisi se bua le ntho e sa pheleng jwalo ka ha eka se bua le motho. Bohlokwa ba yona ke ho thasisellelsa/toboketsa/hatella le ho sidilella mohopolo o jerweng ke melathothokiso. Bohlokwa bo bong hape ke hore sekapuo se a natefisa.
- Melathothokisong ya 9, 18, 24, re fumana **mothofatso**. Mthofatso ke ha sethohokisi se bua ka lefu, e seng le lona (lefu). Hona ho ntse ho matlafatsa mohopolo wa thothokiso le ho e natefisa.
- Molathothokisong wa 10 (metso ya sefate) le 12 (apere lefifi) re fumana **sereello/seemela**. Hape re ka re ke **tshwantshiso/thehello**. Ka 'metso ya sefate' sethohokisi se bolela ditshiya, mme mohlala wa ditshiya tsa lelapa labo ke Koma. Ka lefifi se bolele diaparo tse ntsho tsa ho ilela lefu. Sethohokisi mona se a natefisa.
- Melathothokisong ya 19, (22) le 23 re fumana **molatswelli/ molaphollets/ enjambamente/molamotjetje**. Bohlokwa ba sebetsa sena ke ho fetsetsa mohopolo o jerweng ke mola o ka hodimo moleng o latelang le ho potlakisa morethetho wa thothokiso.
- Melathothokisong ya 6 le 7 re fumana **phetapheto ya mantswe e tshekallelseng** (kotulo). Bohlokwa ba yona ke ho thasisellelsa/toboketsa/hatella mohopolo o jerweng ke melathothokiso.

Sehalo le maikutlo.

- Sethohokisi se bontsha sehalo sa ho hlomoha le ho lla, mme maikutlo a sona a **sithabetse** ka baka la lefu le nkileng ditshiya tsa lelapa labo sona (Lefu le kotutse lapeng lesa).
- Melathothokisong ya 1, 2, 3 sethohokisi se sebedisitse sehalo se bontshang **maikutlo a phahameng**. Se toboketsa mokgwa oo dihwai di sebetsang ka thata kateng.
- Melathothokisong ya 4 le 5, sethohokisi se sebedisitse sehalo se bontshang **kgalefo** kaha se befile. Se halefisitswe ke lefu le sa etseng letho empa le lebeletse ho una molemo.
- Melathothokisong ya 6, 7 le 8 sethohokisi se sebedisitse sehalo se bontshang **tlhonamo le ho teneha**. Se tennwe ke lefu le fihlang le kotule haholo le ho feta dihwai tse neng di sebetsa ka thata.
- Melathothokisong ya 10 le 11, sethohokisi se sebedisitse sehalo se bontshang **ho utlwa bohloko**. Se utlwiswa bohloko ke hore lefu le qadile ka ho nka tshiya ya

lelapa, Koma. Sena se bontsha matshwanyeho a lapa leo kaha tshiya ya lelapa ha e sa le yo.

- Melathothokisong ya 13 le 14, sethokhosi se sebedisitse sehlo se bontshang **tsharelo**. Se saretswe ka baka la dikgutsana tse ngata tse setseng di hloka batswadi.

Kabo ya matshwao

Motshwayi a bale karabo kaofela, mme a bontsha ka letshwao (✓) dintlheng karabong yohle, mme moo mohlahlobuwa a fositseng teng motshwayi a bontshe ka letshwao (X).

Ho elwe hloko hore nehelano e lokela ho hlalisoa sebopelohong sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le selekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlalisoa ka tsela e supang kgokahano.

Ha motshwayi a se a badile nehelano ya mohlahlobuwa, a abele mohlahlobuwa matshwao. Matshwao a ajwa ka ho sebedisa ruburiki e maqepheng a 3–5. Tekanyetso e etswa ka ho beha kapa ho bekga karabo ya mohlahlobuwa kgatong e itseng (ho tloha ho Kgato ya 1 ho isa ho Kgato ya 7) ruburiking.

Kgato e nngwe le e nngwe e na le tlhaloso, mme tlhaloso e itshetlehile makgetheng ana a mabedi e leng, **dikahare** le **tshebediso ya puo**. Motshwayi a ele hloko hore kgato eo a e kgethileng ha a lekanyetsa, tlhaloso ya yona e lokela ho tsamaelana le ditaba tsa mohlahlobuwa. Matshwao a bontshitswe qetellong ya kgato e nngwe le e nngwe.

Dikgutsufatso

Dik = Dikahare

P = Tshebediso ya puo

Kg = Kgato

Sekala sa tekanyetso

Qetellong ha motshwayi a se a nehelana ka matshwao a sebedise sekala sena se latelang:

$$\left. \begin{array}{l} \text{Dik : Kg} \quad \underline{\hspace{2cm}} \\ \text{P : Kg} \quad \underline{\hspace{2cm}} \end{array} \right\} \text{Matshwao} =$$

[10]

POTSO YA 6**Le kotutse lapeng leso – PTPK Maboea**

- 6.1 Kodiyamalla. √ Kodiyamalla ke thothokiso e buang ka bohloko bo bakwang ke lefu/kgalefo le bohloko bo bontshwang ke sethothokiso ka baka la ho hlokahallwa ke ba habo. √ (2)
- 6.2 Ke maikutlo a kgalefo/ho teneha/ho kgopiseha/a bontshang bohloko ba pelo/a ho fella lefu pelo/ho nyedisa lefu. √√ (2)
- 6.3 Karaburetso ya pono.√ Re bona dikgutsana di apere botsho/lefifi le amanang le mookotaba wa lefu/mokoloko wa dikgutsana/mathata a sallanang le dikgutsana/mahlomola ao batho ba salang ka hara ona. √√ (3)
- 6.4 Lefu le kotutse lapeng leso. Mola 9, 18, 24√ (1)
- 6.5 Mookotaba wa thothokiso ena ke hore ha dihwayi di fumana tse molemo ka ho sebetsa ka thata, lefu lona le kena ka lapeng ebe le nka ba lelapa ha bonolo le sa ka la sebetsa/Lefu le kotutse malapeng mme ho setse mahlomola feela. √√ (2)

[10]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30**

KAROLO YA B LE YA C: RUBRIKI YA HO LEKANYETSA POTSO E TELELE (YA MOQOQO) PADING LE TERAMENG – MATSHWAO A 25

(Ela hloko hore matshwao ha a tshwane pakeng tsa a dikahare le a sebopeho le tshebediso ya puo)

DIKGATO LE KABO YA MATSHWAO		DIKAHARE: Matshwao a 15		SEBOPEHO LE TSHEBEDISO YA PUO: Matshwao a 10
		Kutlwisiso ya potso. Botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), Kutlwisiso le netefatso (tiisetso) ya nthakemo ka mabaka a hlahang sengolweng.		Sebopeho, tlhophiso ya mehopolole le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho (potso) mmoho le puo, setaele le sehalo tse sebedisitsweng temeng.
Kgato ya 7 80–100%	Phihlollo e babatsehang Matshwao a: 12–15	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng ya potso, mme dintlha tsohle di utullutswa ka botlalo le ka boqhetsheke. - O arabela potso ka botlalo le ka tsela e babatsehang. - O hlahisa dintlha tsa hae ka tsela e babatsehang le ho di tshahetsa ka mehlala e fapaneng e hlahang sengolweng. - O bontsha kutlwisiso e tebileng le e babatsehang ya mofuta ona wa sengolwa. 	Phihlollo e babatsehang Matshwao a: 8–10	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho se na le kgokahano e babatsehang. - Selekela le qetelo di hlahisitswe ka tsela e babatsehang. - Dintlha di bopilwe ka bohlale, mme di lebisana tlhahisong ya moelelo o toma, o kgodisang. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di sutsitse, mme di phehisa tlhahisong ya moelelo o kgahlisang e bileng o nepahetse.
Kgato ya 6 70–79%	Phihlollo e kgabane Matshwao a: 11	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng ya potso ka tsela e kgabane, mme dintlha tsohle di utullutswa ka botlalo. - O araba potso ka botlalo le ka tsela e babatsehang. - O nehelana ka dintlha tse utlwalang tsa mofuta e fapaneng, mme o di tshahetsa ka tshwanele ho hlahang sengolweng. - O bontsha kutlwisiso e babatsehang ya mofuta ona wa sengolwa. 	Phihlollo e kgabane Matshwao a: 07	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho sa moqoqo wa hae se hlahisitswe ka bokgabane. - Selekela le qetelo di hlahisitswe ka bokgabane, mme di paka kutlwisiso. - Mehopolole le dintlha di a tsamaela, mme di a hlalohanyeha. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di nepahetse mme di loketse sepheo. - Nehelano e entswe ka bokgabane.
Kgato ya 5 60–69%	Phihlollo e ntle Matshwao a: 9–10	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e tebileng mme o hlahisa potso hantle ka tsela e kgabane. - Dikarabo tsa hae di a utlwalahala. - Tse ding tsa dintlha tseo di hlahisitseng di na le moko, leha e se dintlha kaofela tse tshahedisweng ka tshwanele. - O bontsha kutlwisiso e ntle ya mofuta ona wa sengolwa. 	Phihlollo e ntle Matshwao a: 06	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho sa moqoqo se a utlwisiseha, mme dintlha di behilwe ka tatellano. - Selekela, qetelo le diratswana tse ding di hlophisitswe ka tsela e nang le momahano. - Dintlha di hlahisitswe ka tsela e ntle, mme di a utlwisiseha. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele boholo di hlahella di sebedisitswe ka tsela e nepahetseng.
Kgato ya 4 50–59%	Phihlollo e mahareng Matshwao a: 8	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha kutlwisiso e mahareng ya potso leha a sa utulla dintlha tsohle ka botlalo. - Tse ding tsa dintlha di tshahetsa karabo ya hae ka tshwanele. - Boholo ba tse ding tsa dintlha tsa hae di tshahediswe, leha bopaki e se bo kgodisang hakaalo. - O bontsha kutlwisiso e mahareng ya mofuta ona wa sengolwa. 	Phihlollo e mahareng Matshwao a: 05	<ul style="list-style-type: none"> - Ho na le bopaki bo seng bokae ba hore sebopeho sa moqoqo se latetswe ka tshwanele. - Moqoqo o bontsha tlhophiso e mahareng, mme kgokahano ya ditemana moqoqong ke e mahareng. - Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di fihlella ditlhoko tsa motheho. - Popo ya diratswana boholo ke e nepahetseng.
Kgato ya 3 40–49%	Phihlollo e foofo Matshwao a: 6–7	<ul style="list-style-type: none"> - O bontsha boitekoko bo seng bokae ba ho araba potso. - O bontsha kutlwisiso e sa tebang hakaalo ya ho araba se botswang. - Dintlha tsa hae ha di kgodise hakaalo, mme tiisetso ke e fokofokolang ho tswa sengolweng. - O bontsha kutlwisiso e thekethekeselang ya mofuta wa sengolwa. 	Phihlollo e foofo Matshwao a: 04	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho se bontsha diposho tsa moralo. - Nehelano ya dintlha ha e utlwalahale, mme ha e a hlophiswa ka tsela e etsang tlhalohanyo. - Diposho tsa tshebediso ya puo di totobetse. Sehalo le setaele di sebediswa ka tsela e fosahetseng, mme ha di a lokela sepheo sa ho ngola mofuta ona wa mosebetsi. - Popeho ya diratswana ke e fosahetseng.

<p>Kgato ya 2 30–39%</p>	<p>Phihlelo e karolwana feela Matshwao a: 5</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kutlwisiso ya hae ya potso e bonahala e fokola haholo. - O tsamaya a phetapheta dintlha, mme ka nako e nngwe o tswile lekoteng. - Dintlha tsa hae ha di bontshe kutlwisiso e tebileng, mme ha di tshhetswe ho tswa sengolweng. - Kutlwisiso ya hae ya sengolwa ke e fokolang haholo. 	<p>Phihlelo e karolwana feela Matshwao a: 03</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Sebopeho ha se a ralwa ka tshwanelo, mme se nyotobetsa moelelo wa seo a lekang ho se bua. - Diphoso tsa tshebediso ya puo le ya setaele di a sitisa, mme nyotobetsa moelelo ka hohleholhle. - Sehalo le setaele di sebedisitswe ka tsela e fosahetseng, mme ha di a lokela sepheo. - Popo ya diratswana ke e fosahetseng.
<p>Kgato ya 1 0–29%</p>	<p>Ha ho phihlelo. Matshwao a: 0–5</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Karabo e bontsha e na le kamano le potso, empa ho thata ho utlwisisa seo a se hlalolang. - Leha karabo tsa hae di na le kamano e itseng le potso, dintlha tsa hae ha di utlwisehe. - O etsa boiteko bo fokolang ba ho araba potso, empa dintlha tsa hae di hloka tshetswe ho tswa sengolweng. - Kutlwisiso ya hae ya mofuta ona wa sengolwa ke e fokolang haholo. 	<p>Ha ho phihlelo. Matshwao a: 0–2</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ha ho bopaki bo lekaneng bo bontshang hore moqoqo o ngotswe ho ipapisitswe le sebopeho. - Nehelano ha e bontshe hore o utlwisisa potso. - Dintlha di halahiswa ka tsela e fokolang haholo, mme ditaba tsa hae ha di hlalohanyehe le letho. - Tshebediso ya puo, e a fokola, setaele le sehalo di fosahetse, mme diratswana le kgokahano ha di yo.

Matshwao a ka sebediswang bakeng sa ho tshwaya:

Makgetha a tekanyetso	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	15	Dik. =
Sebopeho le Puo	10	S/P =
Matshwao ohle	25	

POTSO YA 7: BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla**Selelekela**

Mohanyetsi ke mophetwa ya kgahlanong/ya hanyetsang mophetwa wa sehlooho. Hape o bitswa molwantshi. Molwantshi o lokela ho thibela mophetwa wa sehlooho hore a se ke a atleha bophelong. Boteng ba mohanyetsi bo etsa hore pale e tswele pele.

Mohanuwa

Mophetwa wa sehlooho e leng Tsietsi, o fumana mosebetsi habo Mohanuwa Ramatlotlo. Bobedi ba nkana ka tsa lerato, mme ba qetella e le mathe le leleme. Kgabareng Mohanuwa o nkana le **Makgaola**, monna ya kgannang lori e atisang ho tliša thepa lebenkeleng labo. Bobedi ba etsa Tsietsi 'tsuonyana robala tse ding di robotse' ho fihlela Tsietsi a ba kgaoletsa. Tsietsi o nka qeto ya ho fedisa dikamano tsa hae tsa lerato le Mohanuwa. Ke sona sesosa sa qabang ya Tsietsi le Mohanuwa. Ka mora ho lahlwa ke Makgaola, Mohanuwa o **boela a iketa** ho Tsietsi ka le reng o kopa tshwarelo. O hlalosa hore ha Tsietsi a ka mo tshwarela o tla mo etsa morena. Tsietsi o a mo araba, mme a mmolella hore ha a sa mo hloka ho hang bophelong ba hae.

Mohanuwa o ile a utlwa bohloko, mme a ikana hore o **tla iphetetsa** ho Tsietsi. Mohla Mohanuwa a eellwang hore Tsietsi o se a ratana le Tseleng o ile a kgobohelwa haholo, mme a ikemisetsa ho potlakisa morero wa hae wa boiphetetso ho Tsietsi. O qala pele ka **ho theha lemulwana leo a tlang ho hlasela Tsietsi ka lona**. Lemulwana lena la hae la dilalome le peretlisa tsebo ya lona ya ho tshwara dithunya le ho bolaya ntle le mohau wa letho. Boholo ba nako le ne le ntse le behile Tsietsi le Tseleng leihlo hore le tle le fumane monyetla wa ho phethisa morero wa lona.

Lemulwana la Mohanuwa le ile **la bolaya Tseleng**. Sena sa hloko fatsa Tsietsi hoo a ileng a ikana hore o tla phethetsa bophelo ba Tseleng. O ile a atleha ho bolaya ditho tsa lemulwana lena ka bonngwe a ba a di qeta kaofela. Ka tsela e jwalo molwantshuwa wa rona e leng Tsietsi, o ile a atleha ho fekisa molwantshi wa hae, e leng Mohanuwa.

Kotsi

Kotsi ke maloma/rangwane wa Tsietsi ya ileng a mo hodisa ka mora ho re batswadi ba Tsietsi le bana babo ba hlokahalle kotsing ya koloi. Kotsi o ile a iphethola molwantshi wa Tsietsi **ka ho mo fetola lebitso**, mme **a se ke a mo tsebisa ka batswadi ba hae** ba nnete. Leha Mmadibakiso a ne a etsa Tsietsi hampe, Kotsi o ne a hloleha ho kgalema mofumahadi wa hae. O hlolehile le ho kgalema Mmadibakiso ha a ne a hana ho **kenya Tsietsi sekolo, a mo tima dijo le ho sebedisa ka thata**. Tsietsi o ne a phetha mesebetsi ya lapeng ha bana ba Kotsi bona ba ile sekolong. A mo hodisa hampe ka leeme/tshekamelo/kgethollo hoo Tsietsi a ileng a hlokomela hore yena ha a tshwarwa hantle. Menyenetsi le yona ke ha e ipetsa e reng Tsietsi ha se wa ha Kotsi. Ha Tsietsi a batla ho tseba ka sena, ho ne ho se motho ya ratang ho mmolella sona. Tsietsi o ile a ba a sibolla hore mafa ao ntatae a mo sietseng ona a ha Kotsi moo. Ha Tsietsi a se a hodile o ile a ya batla kotjana ya ntatae feela le moo **a teha kalala**. Kotsi **o ile a hana ka yona**. Kgetlong le leng ba ile ba ba ba tshwarana ka matsoho mme Tsietsi a **thunya rangwanane seropeng** mme yena a **thungwa ke mapolesa**. Sena se ile sa thatafatsa pelo ya Tsietsi ho feta pele.

[25]

(Motshwayi a badisise karabo ya mohlalobuwa kaofela ho batla dintlha tse tsamaelanang le tse hlahisitsweng mona)

POTSO YA 8: BOTSANG LEBITLA – KPD Maphalla

- 8.1 Ha ba ne ba kopana lefung la nkgono Mmantsoteng. √ (1)
- 8.2 O ile a mmolella hore a ye Sekgutlong moo lebitla la batswadi ba hae le bana babo le neng le le teng. A hlalosa hore o tla fumana dikarabo tseo a di hlokang moo/O ile a re a ilo botsa lebitla/a ye Sekgutlong. √√ (2)
- 8.3 Ba ne ba batlwa ke mapolesa le ke lemulwana la Mohanuwa la dinokwane/babolayi/Tseleng o thobile le Tsietsi sepetelele mme ba ntse ba batlwa/Ba qoba ho iswa tjhankaneng. √√ (2)
- 8.4 Boseeng ba Tsietsi o ile a hloka hallwa ke batswadi le bana babo kaofela/Kgolong ya hae a sotlwa ke ba neng ba mo hodisa/Dikamanong tsa lerato la hae la pele a lahlwa ke Mohanuwa ka sehloho/Tsietsi o ile a utswiswa radio le tjhelete. Tsena tsohle di nnetefatsa maele a Basotho a reng, 'bitsolebe ke seromo'. √√ (2)
- [Ha mohlahlobuwa a itse: O ne a aparetswe ke ditsietsi tse ngata, a abelwe letshwao le le leng feela]
- 8.5 Kotsi ke motho ya **hlokang nnete/ya kgopo/meharo**. √ O ile a hana ka dintho tseo batswadi ba Tsietsi ba ileng ba mo siela tsona ha ba ne ba hloka hala./Ke motho ya **hlokang boikemelo**. O hulwa ke mosadi ka nko hoo a neng a sa kgaleme ba lelapa la hae ha ba ne ba sotla ka ngwana kgaitse diae. √√ (3)
- 8.6 Tikoloho eo Tsietsi a holetseng ho yona e bontsha tlhokeho ya maemo a matle a phedisano. Batho ba neng ba mo hodisa e ne e se batho ba lokileng, mme le ba bang tikolohong ba ne ba mo utswisa. Tsena di ile tsa ama mophetwa wa sehloho ka tsela e sa lokang, mme a qetella a bile le pelo e mpe ya boiphetetso. √√ (2)
- 8.7 Tsipane o ile a thusa Tsietsi ka ho lwantsha dira tsa Tsietsi, mme pheletso ya hae ke hore o ile a tshwarwa. √√ (2)
- 8.8 Sehlohlolo se iponahatsa moo Tsietsi a thunyang sera sa hae sa ho qetela e leng Sekama Molollope a nto inehela mapoleseng. √√ (2)
- 8.9 Molaetsa wa lengolo la Mohanuwa ke hore o ne a kopa tshwarelo ka ketso e mpe eo a neng a e entse ho Tsietsi ya ho ratana le Makgaola, mme a kopa hore ba tswele pele ka ho ratana ha bona. √√ (2)
- 8.10 Mohanuwa o ne a lebelletse hore Tsietsi o tla amohela ditaba tsa lengolo la hae, empa ka bomadimabe Tsietsi o ile a mo qhalla matsoho, a bolela hore ha a mo hloke. √√ (2)

- 8.11 Tjhe. Ho ne ho fosahetse. Maemo a matle a bophelo ha a dumellane le taba ya ho phetetsa bobbe ka bobbe.

KAPA

E. Ho ne ho nepahetse[√] le ha feela ho iphetetsa e se mokgwa o motle wa ho rarolla diqaka/ditsietsi/mathata. Maikutlo a hae a ne a tla phomola ha feela a ipheteditse ho ba neng ba mo entse hampe.^{√√}

(3)

- 8.12 Kotsi le Mmamasolomane ba ne ba bontsha leeme/tshekamelo le kgethollo e kgolo kgodisong ya bana. Ba ne ba phedisa bana ba bona ha monate ba sotla Tsietsi/ba kenya ba bona sekolo ba re Tsietsi a sale a sebetsa hae/Mmamasolomane a hanela Tsietsi ha a bua le moruti/a mo hanela ha a tjhaka.^{√√}

(2)

[25]

POTSO YA 9: *DIEPOLLO* – T Seema

Selelekela

Pading ena ya *Diepollo*, re bona mophetwa ya bitswang Diepollo e hlile e le moleleri/hlahlasolle/motwaitwai/thuube ha e na tsatsa. Boleleri bona ba Diepollo e hlile ke wona mookotaba oo mongodi a thehileng padi ya hae hodima wona.

Boleleri ba Diepollo ho tloha Lekokwaneng ho fihlela Mahlwenyeng

Diepollo ke ngwananyana ya hodisitsweng ke malomae Theko le mohatsae Mmamokele, motseng wa Lekokwaneng. Kgolong ya hae o tsebile bomalomae e le batswadi ba hae. Ka le leng la matsatsi a utlwa malomae a mo **kgaruma** a re o tla mo kgutlisetsa **habo kwana Mahlwenyeng** ka ha o ne a lebetse ho hlatswa dikgamelo. Hape Diepollo o ile a boela a utlwa ha 'batswadi' bana ba hae ba ngangisana ka ho nyalwa ha hae. Yaba ha a sa senya nako, **a tshola tlhako morong**. A hopola mantswe a hore o tla iswa habo Mahlwenyeng. A ikemisetsa ho ya motseng oo. Mookotaba wa boleleri o qala hona mona.

Qalong ya **boleleri** ba hae, o ile a ya **kerekeng** moo a neng a hopotse hore moruti o tla mo jwetsa hore a tsamaye jwang ho ya habo Mahlwenyeng. O ne a tseba hore baruti ke batho ba tsamaileng dibaka tse ngata. Seo a se fihlelang kerekeng ke hore motho enwa eo a tlang ho mo nyadiswa o teng. Diepollo o qala le ho tseba hore le motho eo a tlang ho mo nyadiswa, ke monnamoholo, le hore lebitso la hae ke Mothofeela. Jwale le mona o lokela ho tloha ka ha jwale e ka ka o itlisitse sefing ka boyena.

Leeto la **boleleri** la tswela pele. Ya re ha a feta motseng wa Ha Buasono, o ile a kopana le mosadimoholo Motsokapere. O dutse le nkgono matsatsinyana empa qetellong a lokela ho tswela pele ka **boleleri** ba hae. Moo ha nkgono o ile a tloha a tshwere **leqetshwana la koranta, le mangolo a mabedi**, ao a a nehilweng ke yena nkgono Motsokapere.

A tswela pele ka **boleleri** ba hae a ba a fihla **Tswapolebodila**, mme ntate Masuelle a mo siya tlilining ho Mmamotele. Ha ba se ba le lapeng ha Mmamotele, a mo phetela tsohle moo a ileng a mo neha mangolo ane le leqetshwana la koranta tseo a tlohileng ka tsona ha Motsokapere. Eo a a bala, mme a laela Diepollo hore a tsole/hlobole hore

a tle a nnetefatse se neng se ngotswe leqetshwaneng la koranta. Yaba o lemoha letheba le qholong ya hae leo ho ngotsweng ditaba tsa lona leqetshwaneng la koranta.

Ka le hlahlamang leeto la Diepollo la **tswela pele**, mme Mmamolete a laela Diepollo ho pota Mazenod ho ya iteanya le ntate Kgaketla. Ntate Kgaketla a mo hlakisetsa ditaba tse leqetshwaneng la koranta, a ba a mo tsebisa hore ntatae e ne e le titjhere e neng e dula motseng wa Mahlwenyeng. A tswela pele ka leeto la **boleleri** ba hae, mme a palama **bese e lebang Mahlwenyeng**. Ka beseng ka mona a teana le monna e mong eo puisanong ya hae le yena a ileng a sibolla hore ke yena **rangwanae** Leemisa, ngwanabo ntatae.

[25]

Ba ya lapeng mmoho. Ha ba fihla lapeng **Mahlwenyeng** ke mona moo rangwanae a ileng a mmolella hore **ntatae o se a ne a ikele boyabatho** dikgweding tse tsheletseng tse fetileng, mme Mmadiepollo o ne a inehe naha hang feela ha a qeta ho hlobola thapo ya monnae.

POTSO YA 10: DIEPOLLO – T Seema

- 10.1 Diepollo o ile a sulafallwa/a tshoha/a sarelwa/a tshaba/a ya lapeng ho ya phutha diphahlo tsa hae ka maikemisetso a ho baleha lapeng la nkgono, athe o tla fihla nkgono a se a le teng. ✓ (1)
- 10.2 Setswalle sa Diepollo le Mmamolete se bile le tshusumetso morerong wa Diepollo ka hore Diepollo a be a qetelle a fihlile Mazenod moo a ileng a sibolla tlhahisoleding e batsi ka batswadi ba hae le lebaka le ileng la etsa hore a qetelle a holetse ha malomae. ✓✓ (2)
- 10.3 Diepollo o fihletswe ke mohopolo wa ho bona mosadimoholo a se a tsohile jwalo ka tlwaelo/ho bona mosadimoholo a olosa mabele a ilo silwa/ho nwa motoho wa seqhaqhabola/ho ja bontswakanatsike/ho theosetsa ka botjontjobina. ✓ (1)
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (1)
- 10.4 Sepheo sa mongodi sa ho fa Diepollo difane tse pedi ke ho bontsha hore o holetse ha habo moholo, ha Moerane, empa yena ka tswalo ke wa ha Lehlwenya. ✓✓ (2)
- 10.5 Tikoloho e bontsha hore Diepollo o hodisitswe ka leshano, a sa bolellwe nnete ka batswadi ba hae. Sena se amme bophelo ba hae ka tsela ya hore o qetelletse a lelera a batlana le batswadi ba hae. ✓✓ (2)
- 10.6 Ho kopana ha bona ho re senolela kamano ya seng/madi/leloko. ✓ Nkgono Motsokapere o ile a fa Diepollo mangolo a mabedi le sekgetjhana sa koranta se neng se tshwere ditaba tse amanang le Diepollo nakong eo Diepollo a neng a tloha ha nkgono./Diepollo o ile a utlwa nkgono a se a mmita ka lebitso, feela yena Diepollo a sa ka a mmolella lona. ✓✓ (3)

- 10.7 Diepollo o tsebile hore ntatae o hlokahetse dikgweding tse tsheletseng tse fetileng, mme a akgeha/idibana. √√ (2)
- 10.8 Sephetho se neng se sa lebellwa ke hore eitse ha Diepollo a kena motseng ha Rammolutsi, a botsisa moo a ka fumanang mmae teng, o supisitswe habo Mmannabi eo a neng a ile a kopana le yena ka beseng e yang hona moo ha Rammolutsi, mme batho ba ntse ba kgotsa ho tshwana ha tshobotsi ya bona. Lehlohonolo la Diepollo ke hore Mmannabi ke ngwanabo, mme sena ke taba eo ba neng ba sa e lebella ka bobedi. √√ (2)
- 10.9 O fihlile ha rangwanae, a bolellwa hore ntatae o se a ne a hlokahale. O fihlile ha Rammolutsi, mme a fumana mmae o se a ne a hlokahale. O fihlile ha malomae, a fumana a le siyo, a ile Hleoheng, feela mohlang a kopanang le mohatsa malomae, eo a mmolella hore malomae o se a hlokahetse. Ha a kgutlela ha nkgono Motsokapere, a dumediswa ke dithako. √√
- [Tshwaya tse pedi feela] (2)
- 10.10 Theko ke motho ya meharo. O batla dikgomo tse saletseng morao ha kgaitsemi ya hae e ne e nyalwa, mme ha a kgathalle maikutlo a motho e mong tabeng ena./Ha a na pelohlomohi. O batla ho nyadisa Diepollo ho monnamoholo Mothofeela kaha o shebile ho fumana dikgomo. √√ (2)
- 10.11 Molaetsa oo re o fumanang lebitsong la Matshediso ke hore o ile a rehwa lebitso lena hobane mmae a ne a tshedisitswe ka ngwana wa ngwanana ka mora hore a siiswe ngwana wa hae habo ka baka la hore monnae a sa ka a kgona ho lefa bohadi kaofela./Ke nnetefaletso ya hore Diepollo efela e le ngwanabo ya ileng a siuwa ha habo moholo./Diepollo efela e le ngwana wa Mmaelena. √√ (2)
- 10.12 Sehlooho sa padi ena se thusa ho senola mookotaba wa yona ka tsela ya hore mophetwa wa sehlooho, Diepollo, o epolla ditaba tse amanang le yena, tse neng di patilwe, ka tsela ya mohlolo. √√ (2)
- 10.13 E, di a kgoleha. Ho ke ho be teng batho ba sa tsebeng letho ka tsa leloko la habo bona./Re utlwa ditaba tlena di etsahala lenaneong la TV la *Khumbul'ekhaya*.

KAPA

- Tjhe, ha di kgolehe. Mongodi o mpa a lekile mawa a ho ntshetsa pale ya hae pele./Ditaba tsa buka di fetelleditswe. √√ (2)
- [25]**

POTSO YA 11: Mme – NP Maake**Selelekela**

Pading ena, *Mme*, mongodi o hlahisa molaetsa le mookotaba wa hae ka ho sebedisa sephiri kapa lekunutu. Potsong ena re tla qoqa ka sona sephiri sena re be re bontshe hore mongodi o fihlella jwang mookotaba wa hae ka sona sephiri seo. Mona re bona mongodi a atlehile ho finyelletsa molaetsa wa hae wa ho boloka lekunutu.

Sephiri sa Mme:

Mme ke mophetwa wa sehlooho pading e rehilweng *Mme*. Re bona Mme a fihla Sebokeng e le mosadi ya sa tsejweng moo a tlohang teng. O fihla ha Thollo le Mmateboho e le motwaitwai **o ipatlelang moo o ka kenyang hlooho teng**. Mmateboho a mo hlaloesetsa hore ha ba sa na tulo e hiriswang kaha dikamore tse ka ntle di se di fumane bahiri. O botsa Mmateboho hore na ke yena mme wa moo na. Ha Mmateboho a dumela, mosadi enwa **ha a bolele** hore o phaqlolaka tjee, o batla monna wa hae, eo e leng ntate wa lapa lena. Mmateboho o mo romella ha kgaitse diae, Lesole. Hona qalong mona ha re bolellwe hore **moo a tlohang teng ke hokae**, le hore **ke eng eo a e siileng morao**.

Mosadi enwa o fela a fumana tjako ha Lesole, mme o tsejwa ke baahi ba moo Sebokeng e le Mme. Lebitso la hae le fane **ha re di bolellwe**. Ho makatsang ke hore mme enwa o a utlwana le Mmateboho, le hoja yena a tseba hantle hore ehlile ke yena mohaditsong wa hae. **Pelo e ntle ya Mmateboho mmoho le kgotso le mofuthu tseo Mme a di** fumaneng ha Mmateboho di susumeditse Mme ho boloka tseo a tlileng ka tsona **e le sephiri**, hobane kaekae o ile a rera hore ha a no senyetsa ngwana ya pelo e ntle hakaana lenyalo. Le baahi ba Sebokeng ba mo amohela hantle ka ha le bona ha ba tsebe hore ke mohaditsong wa Mmateboho. Mme o dudisana le bohle ka kgotso, mme o ba thusa le ka ho ba phekoletsa masea a tshwerweng ke mafu a bana.

Kgabareng Mme o a kula, mme ha ho le ya mong ya botsang hore Mme o tena a dula, a bile a kulela mona Sebokeng e ne e le wa hokae, mme ba habo ke bomang. Le tjhobolo e Diseko, mohatsa Lesole, ha a mo leleke hore a yo kulela ho ba habo. Mmateboho o bona ho le molemo hore Mme a ye sepetlele moo a ka fumanang thuso teng empa Mme **o hana hehehe**. **Ha a hlakise se etsang hore a hane** empa rona babadi re a bona hore ka ha sepetlele o ne a tla lokela ho bolela lebitso la hae le fane, ke tsona tse ka mo talolang hore o hlile o tliilo batla eng Sebokeng mona, le hore o na le kamano le Thollo Mofokeng.

Mme le ha a se a le **makgatheng a lefu** o ntse a tsitlalletse **ho boloka sephiri** sa hae hobane ha a batle le hore ha a se a le siyo ho qale pherekano lapeng la Thollo le Mmateboho. Mme o a hlokahala, mme ho hlokahaleng ha hae **Diseko ke moo a sibollang sephiri sa Mme** ka ho bona dinepe le lengolo diphahlong tsa hae. Ha a hlahlobisisa se seng sa dinepe ke ha a hlokomela hore ho sona Mme o a nyalwa, mme a tshoha haholo ha a elellwa hore motho ya neng a nyalana le yena ke Thollo Mofokeng, monna wa ausiae Mmateboho. Ho ne ho bile ho le teng lengolo leo ho lona Mme a neng a ngoletse Mofokeng hore ha ho ka etsahala hore yena Mme a hlokahale, **o ne a tla fumana mora wa bona Matatiele**. Hona ho hlokomedisa Diseko **sephiri se bipilweng** ke Mme nakong ena kaofela. Eitse a se a re o tla ya bolella monnae, Lesole a phakisa a ithiba ha a elellwa hore sena ke sona sephiri seo Mme a neng a se patile, mme ha e se a se boloke le yena. A boela a nahana ho tjhesa dinepe tseo le lengolo,

feela le moo a boela a ithiba. **Le yena a etsa qeto ya ho bipa sephiri sena** hobane pinyane ha e senye motse.

Mongodi o fihlella **molaetsa wa hae ka ho bipa sephiri sa Mme**, mme molaetsa oo re ka o hlalosa ka maele a reng, **pinyane ha e senye motse**. Sena re fihlella ho sona ka ho nahana se neng se ka etsahala bophelong ba Mme, Mmateboho le Thollo ha ho ne ho ka ha etsahala hore sephiri sena se senolehe. Pading kaofela re dula re na le tebello ya hore kaekae ho tla hlahella ditaba tse itseng empa ha ho be jwalo. Mongodi o finyelletsa mookotaba wa sephiri ka ho sebedisa lewa la teketliso.

Sephiri sa Thollo

Thollo o tlohile lapeng a tla le makgowa ao a neng a a sebeletsa. Ho fihleng ha hae o ne a ntse a romella batswadi ba hae tjhelete a bile a orohela lapeng ha selemo se fela. Ha nako e ntse e tsamaya o ile a qetella a se a sa ye lapeng ho ya bona batswadi ba hae le mohatsae. Nakong eo Thollo o ne a dula komponeng.

Kamora hore Dikeledi a fumane sepatjhe sa Thollo, Thollo o ne a se a atisa ho tjhakela ha rakgadi. Nakong eo o ne a etsetsa Rakgadi le Dikeledi tse ngatanyana. Kamora nako o ile a qetella a se a kgahlilwe ke Dikeledi. O ile a ngola lengolo le yang ha Rakgadi moo a neng a hlalosa maikemisetso a hae a ho nyala Dikeledi. Lengolo leo le ne le positswe Matatiele. Kamora moo o ile a romella metswalle ya hae ho ya mo kopela mohope wa metsi, mme ha ho hlake hore ebe Thollo o ne a ile a ba bolella hore o na le mosadi lapeng kwana kapa tjhe. Qetellong Thollo le Dikeledi ba ile ba nyalana. Thollo ha a ka a bolella Mmateboho hore o siile mosadi morao Matatiele.

[25]

POTSO YA 12: MME – NP Maake

- 12.1 Ke kgohlano ya ka hare/maikutlo. √ Dikeledi o ne a tshwenyehile moyeng hore lenyalo la hae ebe le tla ba jwang/Ditoro tseo a neng a di lora di ne di tiisa ngongoreho ya Dikeledi mabapi le lenyalo la hae. √
- [**Mohopolo wa sehlooho:** Pherekano e maikutlong a Dikeledi malebana le lenyalo leo a tlang ho kena ho lona. **Ela hloko:** Ha mohlalobuwa a fositse mofuta wa kgohlano feela a tsheheditse ka karabo e nepahetseng a fose hobane o tshehetsa se fosahetseng] (2)
- 12.2 Mmateboho o ne a sithabetse maikutlo√ ha Masesi yena a ne a thabetse lefu lena kaha o tla fumana monyetla wa ho tima motswalle wa hae nama. √ (2)
- 12.3 Tikoloho ke ya metseng ya ditoropo.√ Re bona dibaka tsa dikompone moo ho dulang banna ba tswang metseng e hole ba tlileng ka mosebetsi seabakeng sena./Ho buuwa ka dikolo tse phahameng tsa bo Lekwa Shandu/Motse wa Sharpeville/Tjhelete eo Dikeledi a ileng a e fumana e ile ya iswa bankeng/Mofuta wa matlo a atamelaneng.√ (2)
- 12.4 Ho ile ha fihla baromuwa ha Rakgadi ba tliho nyalala Dikeledi. √ Dikeledi o ne a nahana hore ke ba habo Tsekiso athe ke ba ronngweng ke Thollo ka bolotsana. √ A dumela empa ha a hlokomela hore ha se ba habo Tsekiso a ferekana, a balehela mabitleng√. Hamorao a qetella a nyetswe ke yena Thollo. √ (4)
- 12.5 E, ho a etsahala hobane Basotho ba ne ba nyadisa bana ba bona le batho bao bana ba sa ba tsebeng, ba tsejwang ke batswadi feela.

KAPA

- Tjhe, ha ho etsahale hobane batho ba tlang ho nyalana ba ye ba tsebe ha e mong a se a ilo kopa mohope wa metsi/Baratani ba a dumellana ka tsa lenyalo pele ba nyalana. √√ (2)
- 12.6 Rakgadi o ne a nahana hore Dikeledi o fumana tjhelete ka ho rekisa mmele/ka ho e utswa/ha a mmolella hore o fumane tjhelete. √√ (2)
- [**Mohopolo wa sehlooho e be mekgwa e fosahetseng]**
- 12.7 Ke motho le molamo/Mmateboho ke kgaitsemi ya monna wa Diseko/ Diseko ke mohatsa kgaitsemi ya Mmateboho/ Diseko ke mosadi wa abuti wa Mmateboho.√ (1)
- 12.8 Molaetsa oo mongodi a o fetisetsang babadi ka padi ena ke hore pinyane ha e senye motse. Sena se bolela hore motho o lokela ho boloka sephiri seo a nahanang hore se ka nna sa tliisa qabang pakeng tsa batho/Ho se tshepahale ha bontate ba bang. √√ (2)
- 12.9 Ha batho ba ne ba tliho kopa mohope wa metsi habo Dikeledi, o ile a nahana hore ke ba habo Tsekiso. A dumela ho nyalwa. Eitse ha ho phutholoha a fumana hore motho ya mo nyetseng ke ntate ya kileng a mo thonthodisa/thodisa sepatjhe ha se Tsekiso. √√ (2)

- 12.10 Diseko e ne e le motho wa semelo se **sebe, ya tletseng lehloyo/kgopo**√. Ha a rate ha batho le bana ba etela ha hae/Lapa la hae ha le tihakelwe ke batho. /Diseko ke **mophetwa ya tjitja**. Mme o dutse lapeng la hae empa ha a se a kula o ile a mo tebela/Ha Bafokeng ba henahenana le Mmateboho o ile a ema le yena, leha a ne a sa rate Mmateboho./Le ha a ne a tsejwa ka bobbe, o tsebile ho boloka lekunutu la Mme/Qalong lapa la hae le ne le sa tihakelwe, feela ha Mme a se a dula moo o ne a se a sa tebele batho ba tlang ha hae. √ (2)
- 12.11 Sepheo sa mongodi ke ho etsetsa hore babadi ba be le tebello e itseng, mme ba thahaselle ho bala ho fihlela sehlohlolong sa ditaba/Ho hohela le ho qholotsa boinahanelo ba mmadi/ Ho kgahla bababdi hore ba tswele pele ho bala buka/ Ho etsa hore babadi ba be le tjantjello ya ho bala ho ya pele. √√ (2)
- 12.12 Mongodi o hlahisa banna ba tlohang mahae ba tla ditoropong mosebetsing e le batho ba lebalang malapa ao ba a siileng morao. Sena re se bone ha Thollo a se a nyala mosadi Sebokeng, feela a siile mosadi wa hae Matatiele/Banna ba tswang mahaeng ba hapeha ha bonolo/Banna ha ba tshepahale, ba lebala morao moo ba tswang teng/Ba fetoha makgolwa/ . √√ (2)
[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 25

KAROLO YA C: TSHWANTSHISO/TERAMA**POTSO YA 13: SEYALEMOYA – RH Moeketsi*****O mo feleheditse – SM Mangali*****Selelekela**

Diketsahalo tsa terama di ralwa ka tsela e itseng e le hore mongodi a fihlele sephetho seo a se batlang. Moralong wa tshwantshiso re na le tlhekelo, kgolo ya diketsahalo, tharahano, sehlohlolo, tharollo/mothipoloho le sephetho. Karabong ena re tla tsepamisa mehopolohlo ya rona dintlheng tse nne tsa pele tse boletsweng.

Tlhekelo

Tlhekelong ke moo mongodi a re tsebisang ka **dibapadi le kamano ya tsona, sesosa sa kgohlano, tikoloho le nako eo diketsahalo tsa tshwantshiso di etsahalang ka yona**. Terameng ena re tsebiswa dibapadi tsa sehlooho, Paseka le Mmalerato. Sesosa sa kgohlano ke **bothata ba pelehi**. O se a na le bana ba babedi ba sa kang ba phela. Hona ho mo ngongorehisa haholo, mme sena se totobatsa kgohlano ya ka hare/maikutlo. **Tikoloho ke ya ditoropong** moo ho nang le dipetlele. Ha ba e ya kerekeng ba palama koloi ya bona. **Nako ke ya sekwalekwale**. Re bona sena ka hore Paseka a dumellwe ho kena ka phaposeng eo bomme ba belehiswang ho yona.

Kgolo ya diketsahalo

Kgolo ya diketsahalo ke mothati oo ho bonahalang qaka kapa bothata bo teng tshwantshisong bo tswela pele, mme bo ntse bo rarahana. Tshwantshisong ena kgolo re e bona ha letswalo la Mmalerato le ntse le uba ke ngongoreho eo a nang le yona ha ho atamela nako ya hore a kene tlong. Nakong e fetileng o ile a senyehelwa habedi ha a ne a imme. Jwale o qwaketsana le Paseka ya thabetseng hore ba sa na le monyetla o mong hape wa ho ba batswadi ba motlotlo, empa **Mmalerato yena o lohotha ka tsa mohla monene moo a neng a senyehelwe habedi**. Le ha Paseka a mo kgothatsa ka hore a hopole hore bona ke badumedi, Mmalerato yena o se a lahlehetswe ke tshepo. Ho sa le jwalo Paseka o lokela ho mo siya ka ha o ya kerekeng ho ya lokisetsa mokete wa paseka. Yena le moruti ba se ba entse ditlhophiso tsa ho kopana kerekeng ho lokisetsa tsa tsatsi leo.

Sehlohlolo

Sehlohlolo ke boemo bo hodimodimo ba diketsahalo tsa tshwantshiso. **Mathata a moetapele/sebapadi sa sehlooho a fihlella tsullung**, moo ho lokelang ho kgaoha moo ho kgwehlang, mme kgohlano e hlwa mekwalaba. Tshwantshiso ena e fihlela sehlohlolo kapele hobane ke tshwantshiso e kgutshwane. Ha Paseka a qeta ho tsamaya, e se e le nako ya ho re Mmalerato a kene tlong, mme o fumanwa ke **Mosidi a fehelwa**. O mo **potlakisetsa sepetlele**. Mmalerato o fumana mafahla a moshanyana le ngwananyana, empa **ka bomadimabe o a hlokahala**. Ngongoreho ya hae e fihlile pheletsong.

Tharollo

Tharollo ke mothati o latelang sehlohlolo. Mona **kgohlano e lokela ho fela**, ka ha qaka e neng e le teng e a rarolloha. Le diketsahalo tsa tshwantshiso ha di sa hohela jwalo ka pele di fihla sehlohlolong. Ha Mmalerato a fumana bana ba mafahla, **ngongoreho ya ho ba le bana ba phelang e a fela**, le hoja a hlokahala ha a ba fumana. **Motlotlo wa Paseka wa ho ba ntate o a phethahala** feela o sithabetswa maikutlo ke ho hlokahala ha mohatsae. **Ka pelepele o ikgothatsa ka hore mohatsae o feleheditse Morena Jeso** ka ha ke nako eo ho ketekwang sehopotso sa ho shwa ha Morena Jeso. Tharollo e fihletswe, mme ha ho sa na kgohlano.

[25]**POTSO YA 14: SEYALEMOYA – RH Moeketsi****Sekgobo sa Tshifanalehata**

- 14.1 Tholang o na le bothata ba moya wa bothuela/bokoma (bokomatsana)/bongaka ba setso. ✓ (1)
- 14.2 Ke boipuiso/puonnotshi. ✓ Lewa lena le re senolela seo seapadi se se nahanang kapa se maikutlong a sona/le re senolela semelo sa seapadi. ✓ (2)
- 14.3 Ke kgohlano ya ka hare/ya maikutlo/O ne a tshwenyehile maikutlong a hae/ka hare ho yena. Kgohlano ya ka hare ke ha motho a na le maikutlo a lwantshanang kapa a sa tsebe ho etsa qeto ka se itseng. ✓ Tholang o tshwenyehile maikutlo ka baka la moya wa bothuela o mo qabanyang le ntatae. ✓ (2)
- 14.4 Mokeo o qabana le Mmanthako ka ho re Mmanthako ha a kgaleme ngwana, o mo tlohetse a nna a hlwahlwaele le masiu/Ha ba dumellane. Mme o dumela setsong ha ntate yena a dumela sejakaneng. ✓✓ (2)
- 14.5 Ke hobane Ramanaka o ne a se a tshereantse Tholang/O ne a tseba boemo boo Tholang a seng a le ho bona/O qetile ka yena, o mo fetotse ka meriana/O mo kwetse moya wa bothuela/O mo thotofaditse kelello. ✓✓ (2)
- 14.6 Ke tikoloho ya mahaeng. ✓ Batho ba sa ntsane ba otlala ka la mohlomi/ba sa ntsane ba tshepela methokgong/ho Boreatseba/Ho buuwa ka dikgohlo, meru, mahaha mmoho le lefifi. ✓ (2)
- 14.7 Tholang e ne e tla ba ngaka ya popota kaha moya wa bothuela oo a neng a na le ona o ne o le matla haholo/E ne e tla ba ngaka ya makgonthe/kokonono/nkgekge/makgerenkgwa/kwakwariri, mme o ne a tla feta Ramanaka ka bongaka. ✓✓ (2)
- 14.8 Mokeo o ne a le lesisitheho ho ya dingakeng tse ding, feela a ananela ha ba e ya ha Ramanaka. ✓✓ (2)
- 14.9 Ha ba a mo dumella. ✓ Tholang o thobile/o ikisitse ka boyena/O rometswe ke moya wa bothuela. ✓ (2)

- 14.10 Ke ne ke tla mo tlosa hobane ho ne ho hlakile hore ha a fumana thuso./Ke ne ke tla tshwarisa ngaka eo ka ho tshereanya ngwana ka. √√
[Motshwayi a lekole karabo ya mohlalobuwa hore e bua ka seo motswadi a neng a ka se etsa na.] (2)
- 14.11 Ke hobane ke seapadi se tsamayang se fetola mohopolo wa sona ho tsamaelana le maemo ao se iphumanang se le ho ona/se hloakang botsitso. Le ha a ne a na le lesisitheho la ho batla thuso ngakeng ya setso feela o qetelletse a ile ho Ramanaka hobane o ne a batla ho tseba hore moradiae o ile kae. √√ (2)
- 14.12 Ho jwalo hobane hang ha Ramanaka a elellwa hore Tholang o na le neo e tla feta ya hae ya bongaka o ile a mo tshereanya/O ile a mo sebetsa ka ditlhare/O ile a mmipa ka ditlhare/O ile a mo thotofatsa/O ile a mo kwala hlooho ka ditlhare. √√ (2)
- 14.13 Tholang o na le moya wa bothuela. √O ile a ya ho Ramanaka ho ya batla thuso, feela Ramanaka o ile a mo tsherehanya ka ditlhare/O ile a mo sebetsa ka ditlhare/O ile a mmipa ka ditlhare/O ile a iketsa eka o noha Tholang athe ha ho jwalo. Batswadi ba Tholang ba ile ba ya mmatla. Ba mo fumana a se a le maemong ao a ho tshereana.√ (2)
[25]

POTSO YA 15: HAESO MAFOTHOLENG – CJ Teleki

Selelekela

Tshwantshisong ena, Haeso Mafotholeng, re fumana basadi ba babedi ba heleditseng bophelo ba Molefi, e leng moetapele tshwantshisong ena. Re qoqa ka Jwalane le Morongwe re itshetlehile ka tseo ba di entseng ho nnetefatsa hore ba fela ba qethotse bophelo ba Molefi.

Jwalane

Jwalane ke kgarebe ya Molefi e hlophisitseng Montsheng, ka ha boteng ba hae bophelong ba Molefi ba marato ke bona bo entseng hore Molefi a hlale Montsheng. Molefi a nkeha ke Jwalane, kgarebe e rutehileng ya Maseru. Eo e bile yona qaleho ya mathata a hae, hobane Jwalane **o ne a sa di hadikela ho di ja**. Ha batswadi ba Molefi le metswalle ya hae ba ne ba mo kgalema, Molefi o ne a sa batle ho utlwa letho. O ile a ngangella hore yena o batla ho nyala Jwalane. O ile a ntshetsa Jwalane bohadi feela kapelepele ha iponahatsa hore **o entse phoso e kgolokgolo**. Ho tloha moo Jwalane o ile a heletsa bophelo ba Molefi.

Mohla Jwalane a etetseng ha Molefi, o hlile a bontsha **hore ha a na tlhompho**. O **nyefola metswalle ya Molefi** ha e tiilo mmona. O ile a **shebela fatshe mekutu** eo Molefi a e entseng ho mo amohela, jwalo ka ha e le tshwanelo hore moeti a amohelwe ka tsela e ikgethileng. O nkile hore Molefi o hatiketse ditokelo tsa hae ka ho se mmolelle tsela eo a mo lokiseditseng ho mo amohela ka yona. Hona ho ne **ho hlodisa Molefi bophelong bo monate** boo a neng a nahana hore o tla bo phela ha a se a nyetse Jwalane. Le hoja sena e le sesupo sa phoso e entsweng ke Molefi, ha a ka a fela matla ka ha pelo e ja serati.

Kgabareng ho hlahella hore **Jwalane o patetse Molefi hore yena o na le ngwana le monna e mong**. Sena Molefi o iphumanetse sona ha a ne a tihaketse Jwalane moo a dulang teng. Mokgwa oo Jwalane a neng a buisa Molefi kateng, o ne o **bontsha tello e makatsang**. Hona ho ile ha thefula Molefi ha bohloko. Ho tloha moo Jwalane o ekeletsa Molefi mathata le ho feta, ka ho **ratana le motswalle wa Molefi e leng Ngatane**. O ne a ye a tjhakele Ngatane hona dikantorong mane moo Molefi a sebetsang teng, **mme a sa tsotelle hore Molefi o tla di tseba tseo** kapa jwang. Molefi o ile a hlolana le Jwalane, mme a bolella ba habo ka taba ya hore Jwalane o na le ngwana. **Hona ho heleditse ditoro tsa Molefi tsa ho nyala Jwalane ya rutehileng**.

Morongwe

Ka mora hore Molefi a itjwetse hore ha a sa batla letho ka basadi, e le ha a ne a phoqilwe ke Jwalane, o ile a hlahelwa ke kotsi ya koloi. O ile a tswa dikotsi tse nyarosang tse ileng tsa etsa hore a be a ilo amohelwa sepetlele a ile le maidiidi. Ke mona moo a hlokomelwang ke mooki ya bitswang Morongwe. Le enwa mosadi ha a ya di hadikela ho di ja. Ho hlahella boipuisong ba hae hore **ke nkele morohong – o na le banna ba bahlano bao a ratanang le bona**. O nka qeto ya hore Molefi le yena o tla etsa ka matla ho mmalella lenaneng la banna ba hae ka ha Molefi o bonahala e le motho wa maemo mosebetsing. A iketa ho Molefi a ba a ipherehela yena. Molefi o kwenehela qeto ya hae ya hore ha a sa batla ho utlwa letho ka basadi, a nkeha ke kgarebe ena. Le ha a ne a eellwa hore sena ha se sehwele seo a itjheketseng sona, o ile a tswela pele ka taba tsa lerato le Morongwe.

Molefi le Morongwe ba ba le dikamano tsa lerato. Jwale mona yaba Molefi o ipitseditse mokgoka kgwale wa nnete. Kapelepele Morongwe **o se a re o imme ngwana Molefi**. Sena le ha e se nnete se susumetsa Molefi ho nyala Morongwe. O heletsa bophelo boo Molefi a neng a leka ho ipopela bona ka mora ho hlalana le Jwalane. Mohla Morongwe a bekwang, **ke ha a etsa dihaeya. O hanne ho nehwa lebitso la bongwetsi, a ba a jwetsa ba habo Molefi hore ba se lebelle hore yena ke kgoho e tlang ho dulela ho qhotsa**. Hona ho busetsa Molefi morao ka ha ho a hlaka hore ha a phele bophelo boo a neng a lohotha ka bona ha a tla nyala Morongwe.

Ho bontsha hore Morongwe o ne a sa ikemisetsa ho tla aha motse lapeng lena la ha Pitso, **o ile a lwana le molamo wa hae hobane o ne a tella**. Ha nako e ntse e tsamaya **a ratana le Ngatane** ho bontsha hore ha a di hadikela ho di ja. Ba ile ba kgabeletswa ke Mofammere **ba momorotsana** le Ngatana ka ofising ya Ngatane. Ka le leng la matsatsi Molefi o ile a mo kgabeletsa **a sa apara le ha e le kgwele thekeng, a robetse le monna e mong ka koloing**. Molefi o ile a otlala bobedi bona hore bo felle sepetlele. Hona ho boetse ha senya botho ba Molefi ba ho ba motho ya lokileng.

Ela hlako: Ha mohlalobuwa a ngotse ditaba tsa Jwalane feela a di file Morongwe kapa a nkile tsa Morongwe a di file Jwalane, motshwayi a sehelle mola ka tlasa lebitso la sebakadi, mme a tshwaye ditaba tseo di nepahetse. Kgothaletso ke hore matitjhere a ba lemohise diphoso tseo hara selemo.

POTSO YA 16: HAESO MAFOTHOLENG – CJ Teleki

- 16.1 Sephiri/morero o utullwang ke hore dibapadi tsena di rerela Molefi bobeb/bora/Ba batla ho theola Molefi setulong kapa maemong a hae/Ba batla hore Molefi a se atlehe bophelong kapa maemo a hae a bophelo a fetohle, a be mabe/Ba batla ho loya Molefi. √√
[Mohopolo wa sehlooho: Ba batla ho etsa Molefi hampe] (2)
- 16.2 Pelo ya Jwalane e tebile kaha o patetse Molefi hore o na le ngwana./A ba a mmolella hore monna ya setshwantshong ke ntata ngwanae./O ile a kgaruma Molefi a mmotsa hore ke ka baka lang a mo tsohella hoseng jwalo ka torofeiya/O ile a tella Molefi pela metswalle wa hae/ O ile a ratana le Ngatane, motswalle wa Molefi a bile a mo etela dikantorong.√√
[Tshwaya e le nngwe feela] (2)
- 16.3 Molefi ke sebakadi sa **sehlooho/moetapele**.√ Ditaba tsa tshwantshiso di potapotile tseo a di etsang le bophelo ba hae ka kakaretso. Ke sebakadi se **sephara/sepapetlwa/polata/ntlhanngwe**. Ha a fetohle, o ntse a tshepa metswalle e sa lokang leha a ntse a bona hore ditaba tsa hae di ntse di mpefala ho ya pele/Ha a amohele dikeletso. √ (2)
- 16.4 Ke hore Ramafothole le Ngatane ha se metswalle ya sebele; ba kwetletse Molefi lerumo ka kobong./Mapetla o etsa eka o rata lelapa la Pitso athe o le hloile./Mapetla, Ramafothole le Ngatane ba loya Molefi, mme yena ha a tsebe./Ngwana ya neng a inngwe ke Morongwe ha se wa Molefi. /Dikgarebe tse rutehileng di mmapala dikwahelwana feela Molefi ha a eellwe. √√
[Tshwaya e le nngwe feela] (2)
- 16.5 Sehlohlo sa terama ke ha Molefi a se a hlasetswe a bile a sotswe ke ntho ya bosiu mmele kaofela/a fetoha thithiboya. √√ (2)
- 16.6 O hanne ho bekwa./O re yena ha a tlela ho tla qhotsa bana habo Molefi/O nwa jwala ebile o a tella./O ratana le Ngatane./O ratana le titjhere eo Molefi a ileng a ba fumana ba robetse ka koloing le yona/O hanne lebitso la bongwetsi/O lwanne le molamo wa hae/O na le lenyatso/Moaparo wa hae ha o kgahlise. √√
[Tshwaya e le nngwe feela] (2)
- 16.7 Bophelo ba Molefi bo ile ba mpefala./A se ke a nka dikeletso tsa batswadi le metswalle ya hae./A etsa geto tse fosahetseng kgethong ya mosadi./Qetellong a iphumana a lahlehetswe ke mosebetsi./A qetella a sotswe ke ntho ya bosiu. √√ (2)
- 16.8 Molefi a ke ke a phethisa keletso ya ho arohanya Ramafothole le Ngatane mosebetsing, mme a ise e mong tulong e itseng. √√ (2)

- 16.9 Ngatane ke motho ya sa tshepahaleng/o meharo/pelompe/lefufa/o na le mohono. ✓ O ja motswallae Molefi direthe ho Jwalane le ho Morongwe./O dumela ho sebediswa ke Mapetla ho loya Molefi./O honohela maemo a motswallae Molefi mosebetsing. ✓ (2)
- 16.10 Pitso e ne e le lejakane, mme bodumedi ba hae bo entse hore Molefi a se ke a batla ho ya dingakeng tsa setso/Bodumedi ba Pitso bo ne bo sa tsitsa ke ka hoo a hlolehileng ho rapella mora hore ditlhare di se ke tsa mo kena. ✓✓ (2)
- 16.11 Tikoloho ya Maseru ke ya ditoropong, ha ya Mafotholeng e le ya mahaeng. ✓ Re bona banana ba rutehileng ba bileng ba le maemong a hodimo mosebetsing Maseru, ha ba Mafotholeng ba sa ruteha ba bile ba itshebeletsa mesebetsi ya mahaeng a habo bona. ✓✓ (3)
- 16.12 Batswadi ka bobedi ba ile ba utlwa bohloko, mme ba hanana le taba eo ya Molefi. ✓✓ (2)

[25]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 25
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80